

Державні змагання Українців на Далекому Сході в 1917-1920 рр.

Написав — М. Андрусак.

Земельний голод на Великій Україні в XIX ст. викликав сильний емігрантський рух Українців у майже всі частини бувшої російської імперії. Наслідком того живе сьогодні поза судіальною українською етнографічною територією в ССРР близько 3 мільйони Українців вже на основі урядових даних¹⁾, які, очевидно, є неточні і то на нашу некористь. Без сумніву також багато наших поселенців серед Росіян винародовилося; доводилося нераз серед російських салдатів в часі світової війни стрічати Росіян з надволжанських губерній, які не вмiли по українськи, однак говорили, що їхні предки прийшли з України.

Улюбленим місцем еміграції придніпрянських Українців стало азійське побережжя Тихого океану, Амурська область та Усурійсько-приморський край, названі нашими поселенцями „Зеленим Клином“²⁾. Перші українські поселенці прибули сюди з початком II-ої половини XIX ст. Від того часу українське селянство чимраз більшими масами мандрує на Далекий Схід; опісля від 90-их рр. в часі будови сибірської і манджурської залізниць почали поселятися тут не тільки селяни, але й міські шари як крамарі і урядовці.

„Завдяки працьовитості й культурності українського емігранта, — писало київське „Відродження“ з 30. V. 918 р. (ч. 50) — його витривалості й здібності пристосуватись до всяких кліматів, „Зелений Клин“ дуже скоро засіявся білими мазаними хатками й вишневию садками. Український селянин неначе пересадив свою рідну Полтавщину й Київщину далеко на чужину, яка, завдяки його праці, стала тепер для нього рідною землею, зі злиденного бідолахи на рідній землі він тепер став замогнїм, економічно сильним елементом, далеко сильнішим як ті племена й народи, серед яких він осів“.

Далекосхідня заселена Українцями територія далеко більша від України³⁾. Українські поселенці поселилися тут в Амурщині, Приморщині з Усурійським краєм, Забайкальщині та в „смузі відчуження“ манджурської залізниці. Тут повстали вже досить великі міста, що відіграють визначну ролу в східноазійській торгівлі, як от Микольськ-Усурійськ, Владивосток і Миколаївське в Приморщині, Хабаровське й Благовіщенське в Амурщині, Чита на Забайкальщині й Харбин у манджурській „смузі відчуження“. Великий цей край відзначається незвичайними природними багатствами, досі ще не використаними. Укра-

¹⁾ Тиміш Олесевиц: Статистичні таблиці українського населення ССРР. за переписом 17 грудня 1926 р. — Праці Українського Наукового Інституту у Варшаві, том II, Серія статистична, кн. 2. Варшава 1930, 4^о ст. 128. — Також: С. Володимирів: »Die gesamte ukrainische Bevölkerung der Welt«, Записки Українського Наукового Інституту в Берліні, т. III, 1931, ст. 24-53.

²⁾ Про Зелений Клин появилася у Львові 1924 р. економічна розвідка проф. І. Шимоновича п. з.: „Зелений Клин — Нова Україна“ 8^о. 32 стор. з картою.

³⁾ Сам Зелений Клин (без Забайкалля й манджурської смуги) має 1,008,000 кв. км., а українська територія в Європі вносить тільки: 905,000 кв. км.

їнців живе тут поперх 1,500,000 і творять вони 80 відсотків цілої людности краю. Очевидно, урядовий перепис з 1926 р. зменшує значно число Українців на користь Росіян і подає число перших тільки 315,203, а останніх аж 1,175,915.

Будування української держави над Дніпром нашло відгомін серед українських поселенців у всіх закутинах бувшої царської імперії. Звіздам, де умовини їхнього побуту були лихі, як от в пензенській, саратівській і симбірській губерніях та в Туркестані, вертали переселенці на Україну, сподіваючись дістати тут землю при переведенні українським урядом земельної реформи⁴⁾. Зноваж в деяких українських колоніях повстають укр. організації для оборони своїх національних інтересів, як от сибірська „Центральна Рада“ в Омську, українські „Ради“ в Красноярську на Сибірі і Самарі над Волгою, українська громада в Ташкенті (Туркестан)⁵⁾.

Змагаючи вибороти собі рівноправне становище з іншими народностями, а що найменше рідну українську школу, як от в Ново-Миколаївську томської губернії на Сибірі⁶⁾, українські поселенці відкликувалися нераз за помічю до українського уряду. Наші поселенці на Самарщині, що зорганізувалися вже в початках революції⁷⁾, вислали в 1918 р. делегацію від імени 360,000 тамошніх Українців до гетьмана з проханням допомоги й захисту їх інтересів та призначення їм українського консула⁸⁾. З подібним проханням явилася у міністра Д. Дорошенка делегація від Українців Томська і Новомиколаївська на Сибірі⁹⁾. До українського уряду в Києві відкликуються українські поселенці на Далекому Сході, серед яких бачимо вже справжній державницький рух.

Про державні змагання Українців на Далекому Сході інформує нас коротенький нарис М. А-ка: „Українство на Далекому Сході“¹⁰⁾, вістки київського „Відродження“ за 1918 р. (ч.ч. 50-52), повторені опісля львівським „Українським Словом“ (ч.ч. 123 і 134 за 1918 р.) та віденським „Вістником політики, літератури й життя“ (ч. 24 за 1918 р.), вкінці владивостоцьке „Шире Слово“, якого тільки 2 числа (2 і 4 за 1920 р.) є в „Бібліотеці Наук. Т-ва ім. Шевченка“ у Львові.

Вже в перших початках революції 1917 р. оснували владивостоцькі Українці свою „Громаду“, що стихійно обєднала все українство в клубі „Українська Хата“. Вслід за нею повстали українські „Громади“ у Благовіщенському, Свободньому, Хабаровському, Харбині й Микольську-Усурійському. Реагу-

⁴⁾ Пор. статтю »Становище українських переселенців“ у київському „Відродженні“ з 1918 р., ч. 108.

⁵⁾ Нова Рада, Київ 1917, ч. 203; — Вістник політики, літератури й життя, Відень 1918, ч. 41.

⁶⁾ Нова Рада, 1917, ч. 131.

⁷⁾ Нова Рада, 1917, ч. 173, 1918, ч. 93.

⁸⁾ Відродження з д. 15. VI. 1918 (ч. 63).

⁹⁾ Вістник політики, літератури й життя, 1918, ч. 24

¹⁰⁾ „Нова Україна“, Календар на 1921 р. Видання Секретаріату Української Далекосхідньої Крайової Ради, — Владивосток 1921, ст. 126-149.

ючи на вістки про події на Україні та на поведінку далекосхідного краєвого уряду у Владивостоці скликано 11 червня 1917 р. 1-ий Український Далекосхідний Зїзд у Микольську-Усурійському.

На цьому Зїзді з'явилися представники понад 20 громадських і військових організацій. Зїзд ухвалив домогтися української національно-територіальної автономії та утворення при російськїм урядї міністерства українських справ. Крім того ухвалено низку резолюцій в культурно-просвітних, організаційних і військових справах. Остро виступив Зїзд проти владивостоцького краєвого уряду задля перешкод з його боку в українізації війська та вислав телеграми з протестами до київської Центральної Ради, російського Тимчасового Уряду та місцевої краєвої влади.

На цьому Зїзді, якого головою був А. Романюк, вибрано Далекосхідний Тимчасовий Виконавчий Комітет у складі: О. Ступака, П. Василенка, Прокопця, І. Ігнатенка і Онисїї Попович. Цей комітет мав полагоджувати біжучі справи та скликати у швидкому часі II-ий Зїзд.

На другий Зїзд, що відбувся в Хабаровському 7 січня 1918 р., прибуло багато селян, що цікавилися справою переселення на Україну. Це були ті селяни, які — або оселилися на неродючій чи взагалі непридатній для хліборобства землі, або стужилися за рідним краєм. Тому й обговорювано на цьому Зїзді справу переселення на Україну та різні сільсько-господарські справи. Для зв'язку з Україною й захисту інтересів місцевих селян, що бажали повернути туди, ухвалив Зїзд послати своїх делегатів до Києва. Вкінці вибрано й новий Тимчасовий Комітет, до якого ввійшли: Гордій Мелашич, Гаврило Кириченко-Могіла і Я. Кушнарєнко.

Тимчасом большевики, що повалили російський Тимчасовий Уряд Керенського, захопили владу на Сибірі й пробували вчинити це й на Зеленому Клинї, уряджуючи різню в Благовіщенському. Одначе це їм не вдалося. Повернувшись з Владивостоку 26 квітня 1918 один київський лікар оповідав, що „у Владивостоці — влада в руках Японців, які захищають людиність від большевицьких насильств. Окрім японського десанта у владивостоцькому порті стоять крейсери — 1 американський, 1 англійський і 2 японських“. Зноваж Китайці прогнали большевиків з Манджурії¹⁾. Це дало змогу ген. Хорватові, який признавався до української народности, zorganizувати в Харбинї українські протибільшовицькі військові частини. Під захистом свого національного війська могла розвивати свою діяльність основана в Харбинї дня 17 грудня 1917 р. українська „Манджурська Окружна Рада“, що видавала свій офіційний „Вістник“ та основувала українські школи в краю.

Завдяки відділам ген. Хорвата змалїли большевицькі сили на Зеленому Клинї й Українці могли скликати до Хабаровського третїй Зїзд, що відбувся в днях 7-12 квітня 1918 р. під проводом голови владивостоцької „Просвіти“ Юрія Мови. На цей Зїзд прибуло до 80-ти представників, з яких до 50 осіб були селяни, а решта міська працююча інтелігенція й залізничники. Українські селяни виступили різко проти руйнуючої господарки радянського уряду на Далекому Сходї; тому Зїзд рішив звернутися до українського уряду в Київї, щоби цей вимагав від росій-

ського уряду признавання Зеленого Клину частиною України на основі самовизначення народу, що численністю (80 процент всього населення) має тут перевагу. Телеграму такого змісту вислав Зїзд до Смоленська, сподіваючись, що там вже зібралася українсько-російська мирова конференція. Одначе сподіваної коференції в Смоленську телеграма не застала й тому не дійшла у свій час до українського уряду.

Крім того визначена на цьому Зїзді окрема комісія під головством Федора Стешка розглянула докладно справу переселення, що дуже цікавила селян. Для тривкішого організаційного зв'язку ухвалено закласти по округах скрізь одноманітні окружні ради, а по селах — ради сільських громад. Представники поодиноких округів мали періодично зїздитися на наради в українських справах Далекого Сходу, утворюючи таким чином Краєву Раду. Виконуючим органом цієї Краєвої Ради мав бути Секретаріят Краєвої Ради, до якого вибрано: Гордія Мелашича, Івана Гадзамана й Вячеслава Яременка-Заболотного. Зїзд закінчився прилюдним викладом у великому театрі Ю. Мови про історію України та українською виставою.

В той час, як відбувався 3-ий Всеукраїнський Зїзд в Хабаровському, в Пекинї велись переговори про організацію Сибірського Уряду й про визнавання цього уряду бувшими російськими союзниками. У зв'язку з тим почала ширитися серед українського громадянства Зеленого Клину чутка, що Японці в порозумінні з другими державами хотять окуповати Сибір.

Серед таких обставин рішила українська „Манджурська Окружна Рада“, що під захистом ген. Хорвата могла без жадних перешкод реалізувати свої пляни, вислати свою делегацію до українського уряду в Київї. Провід над цією делегацією поручено голові „Манджурської Окр. Ради“ Петрові Твердовському, що перед виїздом відбув нараду з ген. Хорватом. Останній просив передати укр. урядові, що як він, так на його думку, й кн. Курдашев, бувший посол російського уряду в Пекинї, будуть по зможї своїх сил працювати по вказівкам українського уряду.

В порозумінні з Київом плянував ген. Хорват вигнати большевиків зі Зеленого Клину геть аж за Байкальське озеро. Не маючи вісток від українського уряду, здержувався досї тому, щоби його наступу на большевиків не використали бувші царські союзники, яких відділи були у Владивостоці й могли у всякий час вмшатися в цю справу.

Делегація „Манджурської Окружної Ради“ прибула до Київї з кінцем травня 1918 р. Після приїзду відвідав Твердовський управляючого міністерством закордонних справ Дмитра Дорошенка й подав доповідь про положення на Далекому Сходї. Притім подав від імени „Мандж. Окр. Ради“ ось такі домагання:

1. Вимагати від російського уряду признавати далекосхідний Зелений Клин частиною України.
2. Негайно відкликати із Зеленого Клину всі озброєні російські частини і передати всю зброю, яка там є, українським властям.
3. Призначити українського старосту на весь край, рахуючи сюди й „смугу відчуження“ манджурської залізниці.
4. Призначити військового начальника в краю за винятком Манджурії.
5. Призначити начальника Заамурської округи, який там був і раніше (Манджурія).

¹⁾ Відродження, 1918, ч. 27.

6. Тимчасово залишити всі власті, які там були до большевиків, до того часу, поки буде розпорядження від українського уряду.

7. Утворити при міністерстві в Києві спеціальний відділ для справ Зеленого Клину.

8. Дозволити організувати своє власне військо.

9. До Харбину, як міжнароднього міста, призначити українського консуля.

Подаючи ці домагання, звернув Твердовський увагу українського уряду на те, що „загальне політичне становище на Далекому Сході, у зв'язку з можливим виступом бувших російських союзників, не може терпіти ні одної хвилини у вирішенні цих питань“. Тому просив „яко мога скорше їх вирішити і дати змогу переслати їх по належності“.

Згадуючи про приїзд далекосхідної делегації, київське „Відродження“ писало (30. V. 1919 р.): „Про вагу східно-азійського питання для України говорити багато не приходиться. Поминувши вже економічні вигоди, які зв'язані з приєднанням Зеленого Клину до Української Держави, обов'язком нашого уряду є взяти під опіку цей дужий і енергійний люд, який хоч за десятки тисяч верст відірвався від рідного пня з приводу того, що рідна земля була для нього не матір'ю, а мачукою, все ж таки не позбавився зв'язку з Наддніпрянщиною і радується її втіхам й болі її болями.“

Тому то наша мирова делегація повинна на правильну розв'язку східно-азійського питання звернути дуже пильну увагу і приєднання Зеленого Клину до України поставити як *conditio sine qua non* підписання мирового договору з Московщиною.

Певна річ, що ми почуємо закид, що українська держава має імперіялістичні апетити. Однак той закид не має підстав. Прилучення цього домагається сама людина Зеленого Клину, яка в майбутності хоче до себе стягнути лишок українського земельного пролетаріату для скріплення національних позицій.

Делегати Зеленого Клину тут у Києві. Тут також відбуваються мирові переговори. На нашу думку одного з делегатів можна би включити в українську мирову делегацію“.

Така була великоукраїнська громадська думка в справі Зеленого Клину. Однак стан українсько-російських мирових переговорів був такий, що навіть не прийшла на порядок об'єднання справ Далекого Сходу. Українська мирова делегація мусіла поборювати претенсії большевицької Росії до деяких північних областей української національної території, Криму, ба навіть до деяких частин Харківщини й Катеринославщини, аж доки остаточно 7 жовтня 1918 р. большевики, що тільки вижидали відповідної ситуації, зірвали зовсім переговори з Україною. Одиноке, що український уряд міг зробити для своїх далекосхідних братів, це було призначення Петра Твердовського українським консулом до Харбина.

Після повороту Твердовського до Харбина положення на Далекому Сході було дуже складне. Це був час, коли Чехи почали боротьбу з большевиками і влада на Сибірі опинилася в руках уряду на чолі з Вологодським. Вологодський і провід чеськословачьких легіонів дали дозвіл Твердовському на утворення на Далекому Сході й Сибірі українського війська з місцевих Українців. Однак незабаром праві російські круги, що дійшли до влади на Сибірі й Далекому Сході, почали цьому перешкоджувати, а далі забороняти.

Після повалення радянської влади на Далекому Сході чеськими військами (29. VI. 1918 р.) захопив владу на Амурській російський есер Алексєєвський. Він зараз же велів арештувати всіх активніших Українців, припинив діяльність Окружної Ради й заборонив Українцям провадити всяку громадську працю. Однак ці шикани не здавили українського національного руху. На день 24 жовтня скликав Юрій Мова до Владивостоку IV-й Укр. Далекосхідний Над-

звичайний Зїзд. Проводив цим Зїздом Микола Новицький, його заступниками були — Федір Шешко і Федір Тоцький, писарями Дмитро Боровик та Степан Кукуруза.

Склад представників на цьому Зїзді був досить не пропорційний; майже не було представників з сіл, зовсім не було представників від Забайкалля, а з Приморщини, за винятком Владивостока, прибуло представників дуже мало. За те з Манджурії прибуло так багато представників, що було їх більш третини на всіх учасників. Крім того консуль Твердовський запросив на цей Зїзд двох представників далекохідного козацтва.

На цьому Зїзді вперше намічено конкретний план в справі кооперації на Зеленому Клині, в якій попередні Зїзди обмежувалися тільки побажаннями. Вироблено також нарис конституції українства Далекого Сходу. Зїзд звернувся з декларацією до народів світу з домаганням визнати самостійність України, якої народ має сам порядкувати своїм життям. Ця декларація була видрукована на англійській, французькій, російській і українській мовах і розіслана до всіх представників чужих держав, до українського уряду та українських далекохідних і американських організацій. Також цей Зїзд доповнив Секретаріат Краєвої Ради вибором нових членів: Юрія Мови, Федора Шешка, Йоакима Осипенка, Антона Родіонова та Якова Ситницького, який одначе зрезигнував.

Не поминув IV-й Зїзд і справи організування українського війська, якого утворення ухвалено домагатися від тодішнього сибірського уряду. Користаючись з приїзду до Владивостока представника коаліції ген. Жанена, Секретаріат звернувся до нього з домаганням, щоби коаліція згодилася на утворення українського далекохідного війська, та щоби він піддержав цю справу перед сибірською директорією в Омську. Жанен мав обіцяти спершу своє посередництво в цій справі; одначе коли в Омську dokonав Колчак державного перевороту, усуваючи директорію й проголошуючи свою диктатуру, Жанен виїхав з Владивостоку туди, ухилившись від переведення цієї справи.

Виконуючи постанови Зїзду, Секретаріат звернувся до уповноваженого омського уряду на Далекому Сході з домаганням державної підмоги на культурно-освітні потреби українського населення, але безуспішно. Треба було вести культурно-освітню роботу власними невеликими фондами, що склалися із жертв громадянства.

Не зважаючи на великі труднощі, організаційна робота Секретаріату Україн. Далекосхідної Краєвої Ради та Окружних Рад ішла вперед. Крім вже існуючих від початку 1918 р. Окружних Рад у Владивостоці, Хабаровському та Микольську-Усурійському (від травня 1918 р.) повстають в листопаді нові Окр. Ради у Свободному, Імані та Миколаївському. Почали функціонувати кооперативи в Манджурії, відчинилася на ново українська школа у Владивостоці на кошт місцевої „Просвіти“, закладалися нові гуртки й громади по селах.

Не занехувано й справи утворення українського війська. В цій справі раз-у-раз надходили до Секретаріату домагання окремих людей, організацій, а навіть Окружних Рад. А консуль П. Твердовський домагався, щоби Секретаріат, коли не може сам здобути згоди омського уряду на формування українських

військових частин, уповноважив якого впливового в омських урядових кругах Українця організувати військо під своєю контролею. Як на відповідного на це становище вказав Твердовський на ген. Хрещатицького, Українця з походження. Останній в порозумінні з Твердовським почав формувати з добровольців українські відділи на станції Ехо, одначе опісля по наказу з Омська надіслав до Секретаріату заяву, що він зрікається свого уповноваження й радить Українцям залишити цю справу і вступати до російського війська. Через те проби організування українського війська скінчилися тим разом безуспішно.

З кінцем 1918 р. зібралася вперше Краєва Рада, у якій брали участь представники тільки іманської, манджурської і владивостоцької округ. На своїх засіданнях обговорювала Кр. Рада військові й економічні справи. Краєва Рада рішила оснувати український „Краєвий Позичковий Кооператив“ (банк) та користаючи з прихильності до українства ген. Іванова-Ринова, призначеного омським урядом за командуючого усім далекохідним військом, поручила генералові Веріго організувати „Вільне Козацтво“. Та праві російські круги почали інтригувати на Іванова-Ринова за його прихильність до „мазепинства“ перед омським урядом, який і відкликав генерала з Далекого Сходу. Його наслідник ген. Хорват велів розформувати український курінь „Вільного Козацтва“ у Владивостоці.

Тимчасом з кінцем травня 1919 р. зібралася Краєва Рада на свою другу сесію, на яку прибули також представники зі Забайкалля. Тому що російський сибірський уряд почав нагінку за українським консулом П. Твердовським, Краєва Рада запротестувала проти цих замахів на нього. Також ухвалила конституцію для Українців Далекого Сходу та рішила вести далі справу організування війська. Не зважаючи на розпорядок ген. Хорвата, а кермуючись волею українського громадянства, владивостоцький український курінь не розходився. А командант фортеці боявся розганяти його силою, думаючи, що в куріні є зброя, яка може перехилити справу у зовсім йому небажаний бік.

Розвідавшись докладно про стан озброєння куріня, почала російська охрानка „Воєнний Контроль“ свою роботу у Владивостоці. З кінцем червня перевела вона трус в льокалі „Просвіти“ (20. VI), арештувала голову Секретаріату та консуля та розігнала український козацький курінь. В часі тих трусів забрано діловодство „Краєвого Кооперативу“ й через те його праця припинилася.

Серед тієї нагінки припинилася праця Владивостоцької та ще деяких Окружних Рад. Ті, що залишилися, задля переляку серед громадянства, ледви жили. Українські діячі мусли залишити Владивосток і скриватися по доколичних селах. Переслідуванням Українців кермував ген. Розанов.

Та 31 січня 1920 р. місцеві революційні елементи за згодою чужинців і при живій співучасті козаків з б. українського куріня зробили переворот; Розанов утік і краєву владу перебрало земство. Тоді зорганізувався під проводом Ф. Шешка український „Революційний Штаб“ та почала формуватися українська військова частина. Також у Хабаровському повстав „Революційний Комітет“ під проводом бунного члена Секретаріату Вячеслава Яременка й місцеве громадянство почало домагатися від влади утворення українських військових частин. З великим

ентузіязмом стрінуло громадянство зазив Свободненської Округної Ради, щоб Українці зєдналися у свої українські частини. У відповідь на цей зазив прибув до Свободнього партизанський загін з українським прапором.

Одначе й нова російська влада в краю поставила ворожо до українства. Влада міста Свободнього зачинила Свободненську Округну Раду, забрала майно української кооперативи „Хлібороб“ та переводила арешти й розстріли місцевих Українців. Щастям для останніх було те, що серед Росіян при владі не було згоди і благовіщенська влада заарештувала Свободненську й передала її до суду.

Серед цього хаосу виступили Японці й обстрілюючи в днях 3-5 квітня приморські околиці, змусили місцеву владу зобов'язатися не тримати війська ближче 30-ти верст від залізниці і по всіх більших містах Приморщини. Цей договір Японців з місцевими властями перешкодив також справі організування українського далекосхідного війська. Не відбувся також і V-ий Український Далекосхідний Зїзд заповіджений відозвою Секретаріату Української Далекосхідної Ради з 15 березня на 20 квітня 1920 р. до Владивостоку¹²⁾.

В боротьбі з ворожо настроєними до українства правими і лівими російськими елементами, що безпощадно нищили весь український культурний і економічний добуток на Зеленому Клині, виснажувалися сили Українців, серед яких була незначна кількість національній справі щиро відданих робітників. Під кінець 1920 р. зібралася ще 3-тя Сесія Краєвої Ради у Владивостоці в справі виборів до Установчих Зборів Далекого Сходу, які скликував до Чити отаман Семенов в порозумінні з місцевою Укр. Округною Радою. Тому що уряд у Читі не дав жадної відповіді українському Секретаріатові, останній велів укр. громадянству ухилитися від виборів. Тільки на Амурській у Свободненській і Хабаровській округах Українці, не зважаючи на це, взяли участь у виборах та вибрали одного представника (Лукіяна Глибоцького з Свободненщини).

З виданого „Секретаріатом Укр. Далекосхідної

Краєвої Ради“ календаря на 1921 р. довідуємося, що ще з кінцем 1920 р. існувала там низка українських урядових і громадських установ та організацій. Округні Ради були в Благовіщенському, Владивостоці, Читі (Забайкальська), Імані, Петропавловському (Камчатська), Харбині (Манджурська), Микольському (Усурійському), Миколаєвському (Сахалінська), Свободньому та Хабаровському. Численні кооперативи, видавництва, „Просвіти“ й інші просвітні товариства, політичні організації, клуби, міські та сільські громади, школи та часописи свідчать про великий розгін національних змагань тамошніх Українців у 1917-1920 рр. Мало лишилося від того всього в наслідок невпинної боротьби білих, зелених, червоних, Китайців, Японців.

Після ліквідації протибольшевицьких партизанських відділів на Далекому Сході радянська влада придавила весь цей живий національний рух українського Зеленого Клину, що об'єднував також поселенців сусідніх країн Манджурії, Забайкалля, а навіть Камчатку (Округна Рада в Петропавловському). Вдержалися лише до сьогодні українські культурні установи в смугі китайсько-східної залізниці, яка перебрана в аренду Китайцями, а саме в м. Харбині. Тут пливє ще свобідно українське національне життя, одначе вже не з таким розгоном як у 1917-1920 рр. Про харбинське українське культурно-національне життя в останньому десятилітті інформують нас бодай частинно статті Петра Кожевникова („Боротьба Українців Зеленого Клину за рідну школу“ і „Ще про українську гімназію в Харбині“¹³⁾), М. Брилинського („Просвіта“ на Далекому Сході¹⁴⁾ та „Українська Сторінка“ на шпальтах харбинського часопису „Гун-Бао“ (видаваного в російській і китайській мовах), яку часто заповняє цікавими спостереженнями про тамошній український рух — Лев Галицький.

В останньому часі появляються в нашій пресі статті з ріжними міркуваннями про майбутнє Зеленого Клину у зв'язку з японсько-китайським конфліктом. Започаткувала це „Нова Зоря“ статтею п. з. „На Далекому Сході — Нові можливості для Українців на тлі японсько-американського противенства“ (ч. 77 за 1931 р.).

¹²⁾ Відозва СУДСКР поміщена в ч.ч. 2 і 4 „Широкого Слова“ за 1920 р.

¹³⁾ Літопис, Берлін 1924, ч. 9 і 12.

¹⁴⁾ Календар „Просвіти“ на 1931 р., Львів 1930, ст. 149-152.

